

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Genel Kurulunda Söz Alma ve Konuşma

*Dr. İrfan Neziroğlu**

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin Meclis çalışmalarında düşüncelerini hiçbir baskı altında kalmadan rahatlıkla dile getirmeleri Anayasa tarafından güvenceye alınmıştır. Milletvekilleri, “soyut olarak suç niteliği taşısalar bile” Meclis çalışmalarında kullandıkları oylardan, sarf ettikleri sözlerden, açıkladıkları düşüncelerinden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclis’çe aksi bir karar alınmadığı sürece bu görüş ve düşüncelerini Meclis dışında da tekrarlamak ve açığa vurmaktan hiçbir şekilde ve hiçbir zaman sorumlu tutulamazlar, hukuki ve cezai bir takibata maruz bırakılamazlar.

Yasama sorumsuzluğunun amacı yasama ve denetim çalışmalarında yasa yapıcının hiçbir baskı altında kalmadan her türlü görüş ve endişesini bir yandan kamuoyu ile paylaşmasına imkân sağlamak, diğer yandan da milletvekilini dolaylı olarak buna teşvik etmektir. Anayasanın sağladığı bu korumanın arkasında, milli iradenin serbestçe oluşmasının sağlanması¹, demokratik kültürün gelişmesi, kişinin kendisini gerçekleştirebilmesi ve toplum açısından en sağlıklı kararın alınması gibi hem kişisel hem de toplumsal faydalar vardır.

* TBMM Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü, Yasama Demeği Başkanı.
E-posta: neziroglu@tbmm.gov.tr

¹ Yüzbaşıoğlu, Necmi, *Soru ve Yanıtlarla Anayasa Hukukunun Temel Kavramları ve Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Turhan Kitapevi, 2003, s. 79-80.

Ancak milletvekillerinin Genel Kurulda yapacakları konuşmalar sıra ve süre bakımından bazı kurallara tabi tutulmuştur. Bu makalenin amacı milletvekillerinin TBMM Genel Kurulunda hangi durumlarda söz alıp konuşabileceklerini ve bu konuşmaların sürelerini incelemektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda kimlerin hangi durumlarda konuşma yapabileceği, bu konuşmaların üslubu, sıralaması, devri, süresi ve nereden yapılacağı İçtüzükte ayrıntılı olarak belirlenmiştir. İçtüzüğün 60 ve 61 inci maddelerinde söz alma ve konuşma yapmaya ilişkin genel hükümler yer almaktadır. Söz alma ve konuşma sürelerine ilişkin hükümler İçtüzüğün 37, 45, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 69, 70, 72, 73, 81, 82, 86, 87, 91, 98, 103, 108, 112, 124, 126, 134, 137, 138 ve 158 inci maddelerinde yer almaktadır.

1. Söz Alma ve Söz Kaydı

Genel Kuruldaki müzakereler sırasında konuşma yapabilmek için önceden adını kaydettirmek veya oturum sırasında söz talep etmek ve Başkandan söz almak gerekir. İçtüzüğün 60 ıncı maddesi gereği;

Gündemde bulunan veya belli bir günde görüşme konusu olacağı Anayasa, Kanun veya İçtüzük gereğince bilinen konular dışında, kâtip üyeler, söz alma istemi kaydedemezler.

Dolayısıyla hangi gün görüşüleceği belli olmayan bir iş için söz kaydı yapılmaz. İlgili başlıklar altında konu daha detaylı incelenecektir. Şimdilik kanun tasarı veya tekliflerine ya da daha doğru bir ifadeyle komisyon raporlarına (sıra sayısı) ilişkin söz kayıtlarının nasıl yapıldığını açıklamak yeterli olacaktır.

Uygulamada bir işle ilgili komisyon raporu (sıra sayısı) dağıtıldığı andan itibaren söz talepleri kabul edilmektedir. Burada özellikle milletvekillerinin şahısları adına alacakları sözlerde zamanlama önemlidir. Çünkü sıra sayısı basımevinden Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğünün ilgili bürosuna (Komisyonlar Bürosu) ulaştıktan sonra öncelikle yasama uzmanları tarafından sıra sayısının basımından kaynaklanan ciddi bir hata olup olmadığına ilişkin hızlı bir inceleme yapılmakta ve hemen sonrasında Genel Evrak ve Arşiv

Müdürlüğüne sıra sayısının dağıtımını için talimat verilmekte ve o andan itibaren söz kaydı yapılmakta ve değişiklik önermeleri kabul edilmektedir.

Önceden söz talebi yoksa Genel Kuruldaki görüşmeler sırasında da söz almak mümkündür.

Görüşülen işle ilgili olarak daha önceden söz talebinde bulunulmamış olsa bile o işin görüşmelerine başladıktan sonra Başkan söz talebi olup olmadığını sorduğu sırada söz talep edilebilir.

İçtüzük gereği söz sırasını kaydetmek kâtip üyelerin görevidir (İçt. Md. 16). Ancak uygulamada bu işlem Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü idarecileri veya uzmanları tarafından yapılmaktadır.

2. Genel Kurulda Konuşma Hakkı

Genel Kurulda kimler konuşma yapabilir denildiğinde elbette akla ilk olarak milletvekilleri gelmektedir. Ancak Cumhurbaşkanı, milletvekili olmayan bakanlar, bürokrat olarak da Sayıştay Başkanı Genel Kurul kürsüsünde konuşma yapabilirler. Yabancı devlet adamları da Genel Kurulun izniyle konuşma yapabilmektedirler.

Anayasanın 104 üncü maddesi gereği Cumhurbaşkanı “*gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşması*” yapabilir. Yasama döneminin ilk yasama yılının açılışında, başka bir ifadeyle seçimlerden sonraki ilk toplantıda Cumhurbaşkanı konuşma yapmaktadır. Çünkü yeni dönemin ilk birleşiminde sadece milletvekillerinin and içecekleri İçtüzüğün 3 üncü maddesinde açıkça yazılmıştır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı konuşmasını ilk yasama yılından sonraki yasama yıllarının başında, yani 1 Ekim tarihli yasama yılı açılışlarında şeklinde anlamak gerekir. Konuşma yapıp yapmama konusunda tercih Cumhurbaşkanıya aittir. O nedenle 1 Ekim tarihinden önce TBMM Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı ile görüşerek Cumhurbaşkanı Genel Kurula hitap edip etmeyeceğini kesinleştirir ve gündem ona göre düzenlenir. Cumhurbaşkanı konuşma süresine

ilişkin olarak İÇtüzükte herhangi bir hüküm bulunmadığından sürenin takdiri de Cumhurbaşkanına aittir.²

Yeni yasama yılı açılışı dışında İÇtüzüğün 114 üncü maddesinde detaylı olarak anlatıldığı üzere vatana ihanetle suçlandırılması halinde de Cumhurbaşkanının Genel Kurulda konuşma yapması mümkündür. Özetle ifade etmek gerekirse Cumhurbaşkanının, TBMM üye tamsayısının en az üçte birinin imzasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına verilen önerge ile vatana ihanetten dolayı suçlandırılması halinde bu önergenin Genel Kurulun bilgisine sunulmasından başlayarak yedi gün sonraki birleşimde yapılacak görüşmelerde Cumhurbaşkanı da dinlenir. Ancak İÇtüzük gereği “suçlandırılması istenen Cumhurbaşkanı, isterse, savunmasını yazılı olarak gönderebilir.” Bu durumda savunma Genel Kurulda aynen okunur.

Yabancı devlet adamlarının Genel Kurula hitabı 2.5.2005 tarih ve 134 sayılı Başkanlık Makamı oluru ile kararlaştırılan esaslar çerçevesinde yapılmaktadır. Buna göre;

1. Cumhurbaşkanının resmi konuğu olarak Türkiye’de bulunan, TBMM Başkanı ile görüşme arzusu izhar eden yabancı devlet başkanları;
2. TBMM Başkanının resmi konuğu olarak Türkiye’de bulunan yabancı meclis başkanları ve uluslar arası asamblelerin başkanları;
3. Başbakanın konuğu olarak Türkiye’de bulunan ve TBMM Başkanı ile görüşme arzusu izhar eden yabancı hükümet başkanları.

Bu yönde istemleri olması halinde TBMM Başkanının uygun görmesi ve Genel Kurulun kabul etmesi şartıyla Genel Kurula hitap edebilirler. Bu konuşmaların süresine ilişkin bir sınırlama yoktur. Başkanlık oluruna göre yukarıda sayılan zevatın Genel Kurula hitabı istisnai olarak değerlendirilecek, hitapta Genel Kurulun çalışma günleri ve karşılıklılık ilkesi aranacaktır.³

² Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün 23. Dönem 4. Yasama Yılı konuşması için bakınız *TBMM Tutanak Dergisi*, D.23, YY.4, C.49, B:1, 1.10.2009.

³ Bu konuda ABD Devlet Başkanının ziyaretine ilişkin olarak istisnai bir uygulama yapılmış ve 31.3.2009 tarihli 69 uncu Birleşimde kabul edilen Danışma Kurulu önerisi ile Genel Kurulun 6 Nisan 2009 Pazartesi günü saat 15.00 te toplanmasına, bu birleşimde, ülkemizi ziyaret etmekte olan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Barack Obama’nın konuşma yapmasına, bu konuşmanın tamamlanmasından sonra

Milletvekilleri konuşmalarını şahısları adına veya mensup oldukları siyasi parti grubu adına yapmaktadırlar. Siyasi parti grupları adına hangi milletvekilinin konuşacağına ilgili grubun başkanı veya başkanvekili karar vermektedir. Uygulamaya bakıldığında siyasi parti grup başkanvekilleri kürsüdeki başkanı çoğunlukla yazılı, nadiren de sözlü olarak grupları adına kimin konuşacağına ilişkin bilgilendirmektedirler.

Ayrıca komisyon temsilcisi sıfatını haiz milletvekili komisyon adına konuşma yapabilir. Hükümet adına konuşmalar Başbakan veya bakanlar tarafından yapılmaktadır.

Bunların dışında hükümeti temsilen Genel Kurul görüşmelerine katılan üst düzey bürokratlar ile Sayıştay Başkanı da Genel Kurulda konuşabilirler. Genel Kurul çalışmalarına bürokratlar iki şekilde katılmaktadır. Bunlardan birincisi hükümeti temsil eden bakana gerektiğinde bilgi sunmak amacıyla komisyon sıralarında oturmak suretiyle Genel Kurul çalışmalarını takip etmektir. Özellikle kanun tasarı veya teklifleri görüşülürken yapılan soru-cevap işlemi sırasında ilgili bürokratlar bakanı bilgilendirmektedirler. İkinci ve neredeyse hiç uygulanmayan yol ise hükümeti temsilen Genel Kurul çalışmalarına katılmaktır. İktüzüğün 62 nci maddesine göre;

Her görüşmenin başından sonuna kadar, Hükümet adına görüş bildirmek üzere Başbakan veya ilgili bakan veya zorunlu hallerde yetkilendirilmiş birinci derecede sorumlu daire amirlerinden bir kamu görevlisi hazır bulunur.

İktüzük hükmünden de açıkça anlaşılacağı üzere başbakan veya bakanın olmaması durumunda hükümeti temsil eden bürokratin görevi hükümet adına görüş bildirmektir. Bu durumda ilgili bürokrat hükümet adına konuşma yapabilir, soru-cevap işleminde sorulara cevap verebilir veya önergelerin oynanmasından önce hükümetin katılıp katılmadığı hususunda görüş bildirebilir. Ancak hükümetin Başbakan veya bir bakan tarafından temsil edilmesi halinde bürokratların, görüşlerini sözlü veya yazılı olarak bakana iletmek dışında Genel Kurulda hiçbir şekilde görüş bildirmeleri mümkün değildir.

İçtüzük gereği Sayıştay Başkanı da Genel Kurulda konuşma yapabilir. İçtüzük açık bir şekilde Sayıştay Başkanı veya yetkilendireceği daire başkanı ya da üyenin, gerektiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde açıklama yapabileceğini hükme bağlamıştır (İçt. Md. 62). Nitekim Genel Kurulun 4.12.2001 tarihli 30 uncu birleşiminde Sayıştay Başkanvekili Necip Pekçevik bütçe müzakereleri sırasında sorulan sorulara cevap vermiştir. Benzer şekilde ve yine bütçe görüşmeleri vesilesiyle Genel Kurulun 12.12.2000 tarihli 29 uncu birleşiminde Sayıştay Başkanı Mehmet Kamil Mutluer ve 18.2.1978 tarihli 109 uncu birleşiminde Sayıştay Başkanvekili Vasfi İltter konuşma yapmışlardır.

Genel Kuruldaki uygulamalara bakıldığında İçtüzüğün aksine iki olayda hükümet temsilcisinin varlığına rağmen Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri ile Radyo ve Televizyon Üst Kurul Başkanı Genel Kurulda konuşma yapmışlardır veya başka bir ifade ile birleşimi yöneten başkan tarafından konuşma yapmalarına izin verilmiştir. Millet Meclisi Genel Kurulunun 18.2.1978 tarihli 109 uncu birleşiminde Cumhurbaşkanlığı bütçesinin görüşmelerinin ardından Genel Sekreter Haluk Bayülken söz alıp görüşlerini dile getirmiştir. Ayrıca 21.2.1984 tarihli 34. Birleşimde gündemin Sözlü Sorular kısmında YÖK üyesi Gürol Ataman, itirazlara rağmen Başkanın izniyle kürsüden sorulara cevap vermiştir.⁴ Yakın zamandaki bir diğer örnekte ise yine bütçe görüşmeleri sırasında birleşimi yöneten Başkanvekili ve Gaziantep milletvekili Ali İlıksoy önce Sayıştay Başkanına söz verdikten sonra RTÜK Başkanına hitaben “*Sayın RTÜK Başkanı, ulusal güvenlikle ilgili size yöneltilen sorular vardı, cevap verecek misiniz?*” demiş ve isteği üzerine RTÜK Başkanı Nuri Kayış’a İçtüzüğe aykırı olmasına rağmen soruları cevaplandırmak üzere söz vermiştir.⁵ Genel Kurulda hükümetin bir bakan tarafından temsil edildiği durumlarda kamu görevlilerinin söz alıp konuşması mümkün değildir. Bunun tek istisnası biraz önce değinildiği gibi ilgili üst düzey bürokratin Genel Kurul görüşmelerine hükümeti temsilen katılmasıdır.

⁴ TBMM Tutanak Dergisi, D.17, YY.1, C.1, B:34, 21.2.1984.

⁵ TBMM Tutanak Dergisi, D.21, YY.3, C.49, B:29, 12.12.2000.

3. Kürsüden veya Yerinden Konuşma

İçtüzük gereği konuşmalar “Başkanlığa ve Genel Kurula hitap edilerek kürsüden yapılır”. Ancak “Pek kısa bir sözü olduğunu belirten üyeye Başkan, yerinden konuşma izni verebilir.” (İçt. Md. 60). Ayrıca, sözlü soru önergesi cevaplandırılan milletvekili “yerinden, konu ile ilgili çok kısa ek bir açıklama isteyebilir” (İçt. Md. 98). Uygulamada Hükümet ve komisyon temsilcisinin kanun tasarısı ve tekliflerinin görüşmelerinde verilen değişiklik önergesine katılmama gerekçelerini kısaca açıklaması da (İçt. Md. 87) kürsüden değil yerinden yapılmaktadır. Görüldüğü üzere esas olan kürsüden konuşulması olup yerinden konuşma istisnadır.

Yazılı bir konuşmanın, kürsüden okunması veya Başkanın izni ile bir kâtip üyeye okutturulması mümkündür (İçt. Md. 60). Konuşmanın kâtip üyeye okutturulması konusundaki takdir yetkisi birleşimi yöneten başkana aittir.

4. Konuşma Üslubu

İçtüzüğün konuşma üslubunu düzenleyen 67 nci maddesine göre;

Genel Kurulda kaba ve yaralayıcı sözler söyleyen kimseyi Başkan derhal, temiz bir dille konuşmaya, buna rağmen temiz bir dil kullanmamakta ısrar ederse kürsüden ayrılmaya davet eder. Başkan, gerekli görürse, o kimseyi o birleşimde salondan çıkartabilir.

Buradaki Başkanın uygulayacağı kürsüden ayrılmaya davet ve salondan çıkartma şeklindeki yaptırımlar birer disiplin cezası değildir. Her iki işlem de tamamen o birleşimi yöneten başkanın takdirindedir. Nitekim maddenin Genel Kuruldaki görüşmeleri sırasında Konya Milletvekili Mustafa Kubilay İmer’in “Başkan, gerekli görürse o kimseyi Genel Kurulun görüşmesiz işaret oyuyla vereceği karar sonunda o birleşimde salondan, çıkartabilir.” şeklindeki değişiklik önergesi kabul görmemiştir.⁶

⁶ TBMM Tutanak Dergisi, D.14, YY.4, C.29, B:13, 4.12.1972.

22 nci Dönem 3 üncü Yasama Yılında DYP Hatay Milletvekili Mehmet Erarslan konuşmasında Cumhuriyet Halk Partisine mensup milletvekilleri için “*kaba ve yaralayıcı*” bir ifade kullandığından dolayı birleşimi yöneten Meclis Başkanvekili İsmail Alptekin tarafından sözlerini geri alması için uyarılmıştır. Ancak konuşmacının sözlerini geri almaması üzerine Başkan, İçtüzüğün 67 nci maddesine göre salondan çıkartılmasına karar vermiştir.⁷

Genel Kurulda yapılan konuşmalar Başkanlığa ve Genel Kurula hitap edilerek yapılır. O nedenle her konuşmacı konuşmasına “Sayın Başkan ve değerli milletvekilleri” gibi bir hitapla başlar. İçtüzük gereği Genel Kurulda söz kesmek yasaktır. “*Kürsüdeki üyenin sözü ancak Başkan tarafından, kendisini İçtüzüğe uymaya ve konudan ayrılmamaya davet etmek için kesilebilir.*” (İçt. Md. 65-66) Ancak İçtüzükteki hükümlere ve Başkanın uyarılarına rağmen konuşmacılara sıklıkla yerlerinde oturan milletvekilleri tarafından müdahale edilmektedir.

Yapılacak konuşmalarda gündeme bağlı kalmaya dikkat edilmelidir. Bazen bir madde üzerinde söz alınıp konu dışı konuşma yapıldığı, usul hakkında söz alınıp içeriğe ilişkin konuşulduğu veya lehte söz alınıp aleyhte konuşulduğu olmaktadır.

5. Konuşma Sırası

Genel Kurulda kayıt veya istem sırasına göre söz verilir. Ancak bu kural gruplar ve şahıslar adına yapılan konuşmalar için geçerlidir. İçtüzüğün 61 inci maddesine göre söz almada ilk öncelik esas komisyona, ikinci öncelik Hükümete, üçüncü öncelik siyasî parti gruplarına aittir. Siyasî parti gruplarına istem sırasına göre söz verilir. Gruplar adına son konuşmayı yapma isteği zaman zaman muhalefet partileri ile iktidar partisi/partileri arasında gerginliklere neden olmaktadır. Genellikle de iktidar grubu yapılan eleştirilere cevap vermek ve son sözü söylemek amacıyla diğer gruplar adına konuşmalar talep edildikten veya yapıldıktan sonra söz talebinde bulunmaktadır.

⁷ TBMM Tutanak Dergisi, D.22, YY.3, C.89, B:117, 24.6.2005.

Tasarı veya tekliflerin görüşmelerinde grupların ardından milletvekillerinin şahısları adına yaptığı konuşmalara geçilmektedir. Grubu olmayan veya bir siyasi partiye mensup olmayan bağımsız milletvekilleri sadece şahısları adına söz alıp konuşma yapabilmektedirler. Ancak uygulamada şahıslar adına konuşmalar da çoğu defa siyasi parti gruplarına mensup milletvekilleri tarafından alınmaktadır. Kanaatimce bir siyasi parti grubuna mensup milletvekilinin şahsı adına konuşma yapması çok anlamlı değildir. Çünkü bütün siyasi partilerde son derece sıkı bir grup disiplini mevcut olup milletvekillerinin şahısları adına yaptıkları konuşmalar ile grupları adına yaptıkları konuşmalar arasında pek bir fark bulunmamaktadır. O nedenle yapılacak bir İttüzük değişikliği ile şahıslar adına yapılacak konuşmaların bağımsız veya grubu olmayan partilere mensup milletvekillerine tahsis edilmesi daha faydalı olacaktır.

İttüzükte, konuşmak için kürsüye çağrılan milletvekilinin hazır bulunmaması halinde ne yapılacağına dair açık bir hüküm yoktur. Uygulamaya bakıldığında gerek gruplar, gerekse şahıslar konusunda esnek davranıldığı görülmektedir. Örneğin gruplar adına ilk söz A partisi grubuna aitse ve o parti sözcüsü o anda Genel Kurulda yoksa bir sonraki grup temsilcisine söz verilmekte, gruplar adına yapılan konuşmalar sona ermeden önce A partisinin temsilcisinin gelmesi halinde ona da söz verilmektedir. Benzer şekilde şahıslar adına yapılacak konuşmalarda da ilk sıradaki milletvekili o anda Genel Kurul salonunda hazır değilse önce ikinci sıradaki milletvekiline söz verilmekte, konuşmanın bitiminde ilk sırada söz isteyen milletvekilinin hazır olması durumunda o milletvekiline de söz verilmektedir.

6. Konuşma Hakkının Devri

İttüzük gereği “*Bir milletvekili, söz sırasını diğerine verebilir.*” (İçt. Md. 61) Söz sırasını bir başkasına veren milletvekili, bundan faydalanan milletvekilinin sırasında konuşabilir veya konuşma hakkından vazgeçebilir. Söz devri olabilmesi için söz sırası devredilecek üyenin de söz talebinde bulunması gerekir. Örneğin görüşülmekte olan tasarı veya teklifin herhangi bir maddesi için ilk sırada söz kaydı yaptıran milletvekili aynı maddeyle ilgili beşinci sırada

söz kaydını yaptırmış üyeye konuşma hakkını devredebilir. Bu durumda en fazla iki milletvekili konuşabileceğinden sırasını devreden milletvekili konuşma hakkını da devretmiş olmaktadır.

7. Konuşma Süresi

Genel Kurulda yapılacak konuşmaların süreleri İçtüzükte belirlenmiştir. Konuşma süreleri İçtüzükte açıkça ifade edilmemişse 60 ıncı maddedeki genel hükümler uygulanır. Başka bir ifadeyle İçtüzükte başka bir süre belirtilmemiş veya aksi, Danışma Kurulunun teklifiyle Genel Kurulca kararlaştırılmamışsa⁸ siyasî parti grupları, komisyon ve Hükümet adına yapılan konuşmalar yirmi, üyeler tarafından yapılan konuşmalar on dakika ile sınırlıdır (İçt. Md. 60/8).

Konuşma sürelerine ilişkin olarak İçtüzüğün sistematigi incelendiğinde iki hususa vurgu yapıldığı görülmektedir. Birinci husus İçtüzükte açıkça ifade edilen ve Danışma Kurulunun takdirine bırakılmayan sürelerdir. Örneğin usul hakkındaki görüşmelerde konuşma süresi en fazla on dakika olup Danışma Kurulu önerisi ile bu sürelerin değiştirilmesi mümkün değildir. Ancak İçtüzük değişikliği ile bu sürelerin uzatılması veya kısaltılması mümkündür. İkinci husus, İçtüzükte süre belirtilmekle birlikte istisnaya tabi tutulup aksinin Danışma Kurulunca kararlaştırılacağı belirtilen konuşmalardır. İçtüzüğün 60 ıncı maddesinde genel olarak konuşma süreleri, 81 inci maddesinde de kanun tasarı ve teklifleri için konuşma süreleri belirlenmiş, ancak Danışma Kurulunun teklifi üzerine bu sürelerin değiştirilebileceği de açıkça ifade edilmiştir. Aksinin Danışma Kurulu tarafından kararlaştırılması, başka bir ifadeyle Danışma Kurulunun önerisi üzerine konuşma sürelerinin değiştirilmesi

⁸ Genel Kurulca aksinin kararlaştırılmasına en güzel örnek bütçe kanunu tasarılarının müzakereleridir. Örneğin 5.12.2006 tarihli 27 nci Birleşimde kabul edilen Danışma Kurulu önerisi ile bütçe kanunu tasarısı üzerinde İçtüzüğün 72 nci maddesi gereğince yapılacak görüşmelerde, her turda gruplar ve Hükümet adına yapılacak konuşmaların 45 er dakika (bu süre birden fazla konuşmacı tarafından kullanılabilir), kişisel konuşmaların 10 ar dakika olması kararlaştırılmıştır. Hükümet programı üzerindeki görüşmelerde hükümet ve siyasi parti grupları adına birden fazla kişinin konuşabilmesine ilişkin kararlar için bakınız *TBMM Tutanak Dergisi*, D.22, YY.1, C.1, B:3, 23.11.2002, s.39; *TBMM Tutanak Dergisi*, D.23, YY.1, C.1, B:8, 31.8.2007, TBMM web sayfası, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil1/bas/b008m.htm> erişim tarihi 9.11.2007).

sadece süre belirtilmeyen konuşmalar veya kanun tasarı ve teklifleri üzerinde yapılan konuşmalar için geçerlidir.

Ayrıca bir grup veya hükümet adına yapılacak konuşmalar—Hükümet programının görüşülmesi ve bütçe görüşmeleri örneğinde olduğu gibi—Danışma Kurulu veya bir siyasi parti grubu önerisi üzerine Genel Kurulca kabul edilmek şartıyla birkaç üye arasında bölüştürülebilir.

Bazı durumlarda konuşma süresinin kaç dakika olacağı net bir şekilde ifade edilirken, bazen de “pek kısa”, “çok kısa”, “kısaca” gibi ifadeler kullanılmıştır. Konuşmaları sürelerine göre aşağıdaki şekilde tasnif etmek mümkündür:

7.1. Çok Kısa Konuşmalar

İçtüzüğün 60 ıncı maddesinin dördüncü fıkrasına göre verilen sözlerin süresi “pek kısa” olarak tanımlanmıştır. İçtüzükte dakika olarak belirlenen en kısa sürenin beş dakika olduğu dikkate alınırsa “pek kısa” sözün beş dakikadan daha az olması gerekir. Bu husus “yerinden pek kısa konuşmalar” başlığı altında incelenmiştir. İçtüzükte yer alan kısa konuşmalar şunlardır:

- Hükümet adına Genel Kurulda sözlü sorulara verilen cevabın ardından soru sahibinin yerinden konu ile ilgili yapacağı ek açıklama (çok kısa) (İçt. Md. 98)
- Komisyon veya hükümet temsilcisinin değişiklik önerilerine katılmama gerekçelerine açıkladıkları konuşmalar (kısa) (İçt. Md. 87)
- Pek kısa bir sözü olduğunu belirten üyenin yapacağı konuşma (pek kısa) (İçt. Md. 60)
- Tasarı veya teklifin tümünün kesin olarak oylanmasından önce milletvekillerinin, ne yolda oy kullanacaklarını belirtmek üzere kürsüden yapacakları konuşmalar (kısa) (İçt. Md. 86) İçtüzükte bu yöndeki konuşmaların süresi için “kısa” ibaresi kullanılmış olmasına rağmen çok güçlü bir teamül olarak ne yönde oy kullanacağını açıklamak üzere (lehte ve aleyhte) söz alan milletvekillerine beşer dakika söz verilmektedir.

7.2. Beş Dakikayı Geçmemek Üzere Yapılan Konuşmalar

- Kanun tasarı ve tekliflerinin maddeleri üzerinde milletvekillerinin şahlıları adına yapacakları konuşmalar (İçt. Md. 81)
- Hükümet adına Genel Kurulda sözlü soruların her birine verilecek cevap (İçt. Md. 98/3-4)
- Soru sahibinin ek açıklamasının ardından hükümet adına sözlü soruya verilecek ikinci cevap
- Üç birleşim içinde cevaplandırılmayıp yazılıya çevrilen sözlü soru önergelerinin sahiplerinin yapacakları konuşma (İçt. Md. 98)
- Tasarı veya tekliflerle kanun hükmünde kararnamelerin esas komisyonlara havale gününden itibaren en geç kırkbeş gün içinde sonuçlandırılmaması halinde Hükümet veya teklif sahipleri doğrudan Genel Kurul gündemine alınmalarını isteyebilirler. Bu istemler üzerine komisyon, Hükümet, teklif sahibi ve bir milletvekilinin yapacağı konuşmalar (İçt. Md. 37)
- Milletvekillerinin yapacağı gündem dışı konuşmalar (İçt. Md. 59)
- Hükümetin gündem dışı konuşmasının ardından grubu bulunmayan milletvekillerinden birinin yapacağı konuşma (İçt. Md. 59/2)
- Bir milletvekili veya bakanın, kendisine ait olup geçen birleşim tuta-nağında yer alan bir beyanın düzeltilmesi için yapacağı konuşma (İçt. Md. 58).
- Hükümetin veya komisyonun katılmadığı değişiklik önergelerinin gerekçesini açıklamak üzere önerge sahibi milletvekili tarafından yapılan konuşma (İçt. Md. 87)
- Olağanüstü halin kısıtlanması veya uzatılması hakkında siyasî parti grupları veya en az yirmi milletvekilinin imzası ile görüşme sırasında verilen önerge üzerinde önerge sahibinin yapacağı konuşma (İçt. Md. 126)

- Komisyon tarafından bir kanunun bir maddesinin verilen değişiklik önergeleriyle birlikte komisyona geri alınmasının ardından komisyon, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile kabul ettiği metnin önergelerden önce ve açık oyla oylanmasını isterse, açık oylamadan önce önerge sahibi milletvekillerinin yapabilecekleri konuşma (İçt. Md. 82).

7.3. On Dakikayı Geçmemek Üzere Yapılan Konuşmalar

- Kanun tasarı ve tekliflerinin tümünün görüşmelerinde şahısları adına milletvekilleri tarafından yapılan konuşma (İçt. Md. 81)
- Kanun tasarı ve tekliflerinin maddelerinin görüşmelerinde siyasi parti grupları adına yapılan konuşmalar (İçt. Md. 81)
- Hükümetin gündem dışı konuşmasının ardından siyasi parti grupları temsilcilerinin yapacağı konuşmaların her biri (İçt. Md. 59)
- Usul hakkında lehte ve aleyhte yapılan konuşmalar (İçt. Md. 63)

7.4. Yirmi Dakikayı Geçmemek Üzere Yapılan Konuşmalar

- İçtüzükte başka bir süre belirtilmemiş veya aksi Danışma Kurulunun teklifiyle Genel Kurulca kararlaştırılmamışsa kanun tasarı ve tekliflerinin görüşmeleri sırasında siyasî parti grupları, komisyon ve Hükümet adına yapılan konuşmalar
- Gündem dışı konuşmalara hükümetin vereceği cevap,
- Hükümetin gündem dışı konuşması

Gündem dışı konuşmayı düzenleyen 59 uncu maddede açıkça bir süre belirtilmediği için hükümetin gündem dışı konuşmasında veya gündem dışı konuşmalara hükümetin vereceği cevaplarda konuşma süresi İçtüzüğün 60 ncı maddesine göre yirmi dakika olarak uygulanmaktadır.

7.5. Sınırsız Konuşma

- Meclis soruşturması komisyonu raporunun görüşmelerinde hakkında soruşturma açılması istenen Başbakan veya bakanın yapacağı konuşmalar (112/2)
- İttüzkte bir süre belirtilmemiş olmasına rağmen güçlü bir teamül olarak Anayasa ve Adalet Komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyonun bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması veya milletvekilliği sıfatının düşmesine ilişkin raporunun Genel Kuruldaki görüşmeleri sırasında ilgili milletvekilinin savunmasını yaptığı konuşma (134-138)

7.6. Süre Belirtilmeyen Konuşmalar

- Şahsına sataşılan veya ileri sürmüş olduğu görüşten farklı bir görüş kendisine atfolunan Hükümet, komisyon, siyasî parti grubu veya milletvekillerinin açıklama yapmak veya cevap vermek üzere yaptıkları konuşmalar (İçt. Md. 69). Uygulamada genellikle üç veya beş dakika arasında süre verilmektedir.
- Uyarma cezası alan milletvekilinin kendisini savunmak için yapacağı konuşma (İçt. Md. 158)
- Cumhurbaşkanının yasama yılı açış konuşması
- Yabancı konukların Genel Kurulda yapacakları konuşmalar.

8. Genel Kurulda Yapılabilecek Konuşmalar

Genel Kurulda yapılan konuşmaları farklı başlıklar altında tasnif etmek mümkündür. Her başlık altında o konuşmaya ilişkin daha ayrıntılı inceleme ve değerlendirme yapılacaktır.

8.1. Gündem Dışı Konuşma (İçt. Md. 59)

Gündem dışı konuşma “*Meclis Genel Kuruluna duyurulmasında zaruret görülen olağanüstü acele hallerde beşer dakikayı geçmemek üzere*” daha önceden oturumu yönetecek Başkandan izin almak şartıyla Birleşimin olduğu her gün için en fazla üç milletvekiline veya hükümete Birleşimin başında söz verilmesidir. İçtüzükte her ne kadar “*Meclis Genel Kuruluna duyurulmasında zaruret görülen olağanüstü acele haller*” ibaresi kullanılmışsa da uygulamaya bakıldığında bu kapsamda olmayan konuşmalar da yapıldığı görülmektedir. Milletvekillerinin Genel Kurul gündeminden bağımsız olarak diledikleri konuyu Meclis kürsüsüne taşıyabilmelerinin tek yolu gündem dışı konuşmalar olması nedeniyle başkanvekilleri konulara ilişkin esnek davranmaktadırlar. Ancak özellikle belirli gün ve haftalar ile illerin düşman işgalinden kurtuluşlarına ilişkin konuşmalarda biraz daha seçici olunabilir.

Gündem dışı söz istemleri konuşma yapılmak istenilen tarihte Genel Kurulda birleşimi yönetecek olan başkan veya başkanvekiline iletilir. Gündem dışı söz verilmesi zorunlu olmayıp o günkü birleşimi yönetecek Başkanvekilinin takdirindedir. Uygulamada yeni yasama dönemi başında ant içme, Meclis Başkanı seçimi, hükümet programının okunması ve görüşülmesi günlerinde gündem dışı söz verilmemektedir.⁹ TBMM’nin tatil veya ara verme sırasında yapılan çağrı üzerine toplanması durumunda da gündem dışı söz verilmez.¹⁰ Çünkü olağanüstü çağrıya konu işin biran önce görüşülmesi esastır. Ayrıca istisnai olmakla birlikte Genel Kurul gündeminin yoğun olduğu bazı durumlarda gündem dışı söz verilmemektedir.¹¹ Başkanvekilleri gündem dışı söz verirken konunun öneminin yanı sıra daha önce aynı konuda veya aynı milletvekiline

⁹ Örneğin 23 üncü dönem açıldıktan sonra ilk birleşimden hükümetin güvenoyu aldığı 5.9.2007 tarihli 11 inci Birleşime kadar gündem dışı söz verilmemiştir. Daha sonra da 1 Ekim’e kadar tatil kararı alınmıştır.

¹⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 4, Toplantı 3, Cilt 20, B:133, 15.09.1976, s.645.

¹¹ Örneğin Genel Kurulun 13.2.2007 tarihli 62 nci birleşiminde gündemde bir gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmaması ile Meclis araştırması açılmasına ilişkin iki önergenin öngörüşmelerinin yapılacak olması nedeniyle gündem dışı söz verilmemiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, D.22, YY.5, C.146, TBMM web sayfası, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil5/bas/b062m.htm> erişim tarihi 9.11.2007).

söz verip vermediği ve siyasi parti grupları arasında denge gibi hususları da dikkate almaktadır.

Gündem dışı söz en çok üç milletvekiline verilebilir. İstisnalar dışında genellikle her birleşimde üç milletvekiline söz verilmektedir.

Milletvekilleri tarafından yapılan gündem dışı konuşmanın süresi beş dakikadır. Ancak bu süre içerisinde konuşmasını bitiremeyen milletvekillerine oturumu yöneten başkanvekilleri bir dakika ek süre vermektedirler. Her gündem dışı konuşmaya hükümet adına ayrı cevap verilebilir. 1973 İçtüzüğüne esas olan teklifin ilgili 80 inci maddesinde hükümetin gündem dışı konuşmalara “*bir defalık*” cevap vereceğine ilişkin hüküm Anayasa Komisyonu tarafından metinden çıkartılmıştır.¹² Hükümetin gündem dışı konuşmalara vereceği cevap yirmi dakikadır. Gündem dışı konuşmalara cevap verip vermemek ilgili bakanın takdirinde olup cevap vermeye zorlanamaz.

Milletvekilleri dışında hükümete de gündem dışı konuşma yapma yetkisi tanınmıştır. Milletvekillerinden farklı olarak hükümetin gündem dışı söz talep etmesi halinde oturumu yöneten Başkanvekilinin takdir yetkisi olmayıp ilgili bakana söz vermek zorundadır. İçtüzükte hükümetin talebi için her ne kadar “olağanüstü acele haller” ifadesi kullanılmışsa da bunun takdiri hükümete aittir. Nitekim Millet Meclisinin 26.8.1980 tarihli 124 üncü birleşiminde konuya ilişkin bir usul tartışmasında oturumu yöneten Başkanvekili İsmail Hakkı Yıldırım’ın hükümet adına bir bakanın gündem dışı konuşmayla bir hususu Genel Kurulun bilgisine sunma isteği karşısında kendisinin olağanüstü acele hal olup olmadığını takdir yetkisinin olmadığını ifade etmiştir. Uygulamada hükümetin talebi hükümet adına bir bakan tarafından oturumu yöneten başkana iletilmektedir.

Hükümetin gündem dışı söz talep etmesi durumunda siyasi parti gruplarına ve grubu olmayan bir milletvekiline de konuşma hakkı doğmaktadır. Başka bir ifadeyle hükümetin gündem dışı söz talebi bir genel görüşmeye dönüşmektedir. Milletvekillerinin gündem dışı konuşmaları için süre açık bir

¹² Çorum Milletvekili Abdurrahman Güler, Tunceli Milletvekili Kenan Aral, Muş Milletvekili Nermin Çiftçi, İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, Konya Milletvekili Mustafa Kubilay İmer ve Van Milletvekili M. Salih Yıldız’ın Millet Meclisi İçtüzük Teklifi ve Anayasa Komisyonu Raporu (2/706), Dönem 3, Toplantı 4, Sıra Sayısı 763. *TBMM Tutanak Dergisi*, D.14, YY.4, C.29, B:13, 4.12.1972.

şekilde beş dakika olarak düzenlenmişken Hükümetin gündem dışı söz istemi halinde hükümete yirmi (İçt. Md. 60), siyasi parti gruplarına onar dakika, grubu olmayan milletvekiline beş dakika (İçt. Md. 59) söz verilmektedir. Gündem dışı sözlere ilişkin konuşma süreleri açıkça düzenlenmiş olmasına rağmen uygulamada zaman zaman hükümetin gündem dışı söz istemi halinde Danışma Kurulu önerisi ile konuşma süreleri değiştirilmiştir.¹³ Danışma Kurulu önerisi ile hükümetin gündem dışı konuşma talebi aynı birleşimde olacaksa gündem dışı söz verilmeden önce konuşma sürelerine ilişkin Danışma Kurulu önerisi okutulup karara bağlanmaktadır.¹⁴ Her ne kadar bugüne kadar hep Danışma Kurulu önerileri ile ve özellikle de siyasi parti gruplarının konuşma süreleri arttırılmış ise de bu durumun İçtüzüğe uygun olduğu söylenemez. Çünkü İçtüzüğün gündem dışı konuşmayı düzenleyen 59 uncu maddesinde konuşma süreleri açıkça belirtilmiştir. Ancak grupların mutabakatı nedeniyle uygulamaya itiraz edilmemiştir.

Gündem dışı konuşmalar birleşimin başında ve gündeme geçmeden yapılır. Gündeme geçtikten sonra gündem dışı söz verilemez.

8.2. Geçen Tutanak Hakkında Konuşma

İçtüzüğün 58 inci maddesine göre

Bir milletvekili veya bakan kendisine ait olup geçen birleşim tuta-
nağında yer alan bir beyanın düzeltilmesi hakkında söz isterse Başkan,
beş dakikayı geçmemek üzere kendisine söz verir.

¹³ Örneğin Genel Kurulun 17.10.2006 Salı günü 8 inci birleşiminde, Fransız Parlamentosunda kabul edilen sözde Ermeni soykırımı iddiaları konusunda yapılan gündem dışı konuşmalarda, konuşma süreleri aynı birleşimde kabul edilen Danışma Kurulu önerisiyle Hükümet ve gruplar adına otuzar dakika olması ve gruplar adına yapılacak konuşmaların birden fazla konuşmacı tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Başka bir uygulamada yine Danışma Kurulu önerisiyle hükümete 45 dakika, gruplara 30 ar dakika ve grubu bulunmayan milletvekillerinden birisine 10 dakika söz verilmesi ve gruplar adına yapılacak konuşmaların birden fazla üye tarafından yapılabilmesi kabul edilmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi, D.22, YY.4, C.94, B:3, 5.10.2005).

¹⁴ Genel Kurulun 17.10.2006 tarihli 8 inci Birleşiminde kabul edilen Danışma Kurulu önerisi ile aynı gün Fransız Parlamentosunda kabul edilen sözde Ermeni soykırımı iddiaları konusunda yapılacak olan gündem dışı konuşmalarda, konuşma sürelerinin hükümet ve gruplar adına 30 ar dakika olması ve gruplar adına yapılacak konuşmaların birden fazla konuşmacı tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. (TBMM Tutanak Dergisi, D.22, YY.5, C.132, B:8, 17.10.2006, TBMM web sayfası, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil5/bas/b008m.htm> erişim tarihi 9.11.2007.)

Geçen tutanaktan kasıt bir önceki birleşimin tutanağıdır. Daha önceki birleşimler için bu maddeye göre işlem yapılamaz. Maddenin Genel Kurul görüşmelerinde ve sıra sayısında bu husus açıklanmıştır.¹⁵

Geçen tutanak hakkında söz isteyen bakan veya milletvekili hangi beyanını düzeltereği hususunda Başkanın bilgilendirmelidir.¹⁶ İstem sözlü veya yazılı olarak yapılabilir. Başkanın takdirine göre istem sahibi milletvekili yerinden¹⁷ veya kürsüden¹⁸ açıklama yapabilir. Konuşmanın zamanı konusunda farklı uygulamalar olmuştur.¹⁹ Kanaatimce birleşimin başında, gündem dışı konuşmalardan önce söz verilmesi uygun olur.

Geçen tutanak hakkındaki konuşmalar daha çok yanlış anlaşılmaya müsait konuşmaların düzeltilmesi amacıyla yapılmaktadır. Örneğin Kayseri Milletvekili Nuh Mehmet Kaşıkçı TBMM'nin 21.6.1987 tarihli 122 nci Birleşiminde söz alarak bir önceki birleşimde yerinden yaptığı müdahalenin o sırada kürsüden konuşan hatip Sakarya Milletvekili Turgut Sezer'e yönelik olmadığını ifade etmiştir. Ancak geçen tutanak metninde hiçbir şekilde değiştirme ve düzeltme yapılması mümkün değildir.

8.3. Doğrudan Gündeme Alma Önergesi Üzerinde Konuşma

İçtüzüğün 37 nci maddesine göre Hükümet veya teklif sahipleri esas komisyonlara havale gününden itibaren en geç 45 gün içinde sonuçlandırılmayan tasarı veya tekliflerle kanun hükmünde kararnamelerin doğrudan Genel Kurul gündemine alınmasını isteyebilirler. Bu istemler üzerine komisyon, Hükümet, teklif sahibi ve bir milletvekili beşer dakikayı geçmemek üzere söz alabilir.

¹⁵ TBMM *Tutanak Dergisi*, D.14, YY.4, C.29, B:13, 4.12.1972.

¹⁶ Nitekim 22 nci dönemde bir milletvekilinin geçen tutanak hakkında konuşma talebi, hangi beyanını düzeltereği hususunda açıklama yapmaması üzerine Başkan tarafından kabul edilmemiştir. (B:18, 13.11.2003)

¹⁷ TBMM *Tutanak Dergisi*, D.23, YY.4, C.3, B:64, 16.2.2006.

¹⁸ TBMM *Tutanak Dergisi*, D.21, YY.1, C12, B:59, 27.8.1999.

¹⁹ Örneğin 21 inci dönemde birleşimin hemen başında (TBMM *Tutanak Dergisi*, D.21, YY.1, C12, B:59, 27.8.1999), 22 nci (TBMM *Tutanak Dergisi*, D.23, YY.4, C.3, TBMM *Tutanak Dergisi*, D.20, YY.4, C.71, B:64, 16.2.2006) ve 20 nci dönemde gündem dışı konuşmalardan sonra (B:62, 23.3.1999) söz verilmiştir.

Sürecin başlaması için öncelikle Hükümet veya teklif sahibi milletvekili yazılı olarak Meclis Başkanlığına başvurmalı ve tasarı veya teklifin doğrudan Genel Kurul gündemine alınmasını talep etmelidir. Hükümet tarafından nadiren doğrudan gündeme alınma önergesi verilmektedir. Önergelerin tamamına yakını milletvekilleri tarafından verilmektedir. Talepler geliş sırasına göre sıraya konulmakta ve işleme alınmaktadır. Uygulamaya baktığımızda Genel Kurul gündeminin yoğunluğuna göre genellikle Salı günü birleşimlerde bir adet doğrudan gündeme alma önergesinin Genel Kurul gündemine alındığı görülmektedir.

Doğrudan gündeme alınma önergesi Genel Kurul gündemine alındıktan sonra teklif veya birinci imza sahibi milletvekiline konuşma hakkı doğmaktadır. Genel Kuruldaki görüşmelerde Hükümet (genelde hükümet adına konuşma yapılmamaktadır) ve teklif sahibi milletvekilinin (birden çok imza varsa ilk imza sahibi) konuşma hakları saklıdır. Ancak teklif sahibi dışında bir milletvekili daha konuşma yapma hakkına sahiptir. Buna ilişkin söz talepleri o günü basılı Genel Kurul gündeminin dağıtılmasından sonra alınmaktadır. Basılı Genel Kurul gündemi Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü'nün ilgili bürosuna ulaştıktan hemen sonra bu bürodaki uzmanlar Genel Evrak ve Arşiv Müdürlüğüne gündemin dağıtılması talimatını vermekte ve o andan itibaren söz talepleri kaydedilmektedir.²⁰

Konuşma süreleri hükümet, teklif sahibi ve bir milletvekili için eşit olup beşer dakikadır. Daha sonra tasarı veya teklifin doğrudan Genel Kurul gündemine alınıp alınmaması oya sunulur. Doğrudan gündeme alınması reddedilen tasarı veya teklifler esas komisyonda beklemeye devam eder ve sonrasındaki 45 günün ardından tekrar bir önerge ile doğrudan Genel Kurul gündemine alınmaları istenebilir.

²⁰ Salı günü birleşimin gündemi genellikle Pazartesi günü öğleden sonra dağıtılmakta olup teklif sahibi olmayan milletvekilinin gündemi takip edip dağıtıldığı anda söz alması gerekir.

8.4. Danışma Kurulu veya Grup Önerileri Üzerinde Konuşma

Danışma Kurulu veya siyasi parti gruplarının önerisi üzerine Başkan leh-te ve aleyhte en çok ikişer üyeye söz verir. Konuşma süreleri onar dakikadır. Burada İçtüzüğün 72 nci maddesine göre değil de 63 üncü maddesine göre söz verilmekte olup bunun nedeni Danışma Kurulu veya grup önerilerinin usule ait konulardan sayılmasıdır. Maddede açıkça bir konunun öne alınması veya geriye bırakılması usule ait konulardan sayılmıştır.

Danışma Kurulu veya grup önerilerine ilişkin sözler önerinin Genel Kurulda okunmasına başladığı andan itibaren katip üyeler tarafından alınmaktadır. Aynı anda birden fazla talep gelmesi durumunda konuşma sırası kura ile belirlenmektedir.

Uygulamada dikkat çeken bir husus grup önerilerine ilişkin olarak zaman zaman farklı gruplara mensup milletvekillerinin de lehte söz talep etmesidir. Kanaatimce öneri sahibi grubun rızası olmadan başka gruplara mensup milletvekillerinin grup önerisinin lehinde söz istemeleri uygun değildir. Çünkü çok sayıda talep olması halinde kura çekileceğinden öneri sahibi siyasi parti grubuna mensup milletvekillerine kurada söz hakkı çıkmama ihtimali vardır ki bu durumda öneriyi Genel Kurul gündemine taşıyan grubun konuşma hakkından mahrum kalması gibi tuhaf bir durumla karşı karşıya gelinecektir. Yapılacak bir İçtüzük değişikliği ile grup önerisinin lehindeki sözlerin istem halinde sadece ilgili siyasi parti grubuna mensup milletvekilleri tarafından kullanılabilmesi karara bağlanabilir.

8.5. Havaleye İtiraz Üzerine Konuşma

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulan kanun tasarıları ve teklifleri incelendikten sonra Meclis Başkanı tarafından esas ve tali komisyonlara havale edilmektedir. Havaleler Gelen Kâğıtlar Listesinde yayımlanmaktadır. Milletvekillerinin tasarıların havalesine itiraz hakkı vardır (İçt. Md. 73). Maddede açıkça tasarıların havalesine itirazdan bahsedilmiş, tekliflere

değnilmemiştir. Bu itiraz esas komisyona ilişkin olabileceği gibi tali komisyona havaleye ilişkin de olabilir. Milletvekili itirazını havalenin Gelen Kâğıtlarda yayımlanmasının sonraki ilk birleşimde yapmalıdır. Bu itiraz üzerine İctüzükteki ifadeyle “oturumun başında” milletvekiline söz verilir. En azından son beş dönemdir bu maddenin uygulaması olmamıştır. O nedenle uygulamanın nasıl olacağı çok net değildir. Ancak genel hükümlerden yola çıkarak birleşimin başında itiraz sahibi milletvekiline on dakika süreyle söz verilmesinin yerinde olacağı söylenebilir.

İki komisyon arasında havaleye ilişkin görüş ayrılığı bulunması durumunda sorunun nasıl çözümleneceği İctüzüğün 34 üncü maddesinde açıkça ifade edilmesine rağmen havaleye itiraza ilişkin konuşmadan sonra ne yapılacağına dair bir netlik yoktur. Havale yetkisi açıkça Meclis Başkanına (İct. Md.73) verilmiş olduğundan konunun Genel Kurul tarafından oylama ile karara bağlanması doğru olmaz. Belki itirazdan sonra Meclis Başkanı havaleyi tekrar gözden geçirebilir.

8.6. Havaleye İlişkin İki Komisyon Arasında Uyuşmazlık Halinde Konuşma

Kanun tasarı veya tekliflerinin esas ve tali olarak komisyonlara havalesi Meclis Başkanı tarafından yapılmaktadır. Ancak İctüzüğün 34 üncü maddesinde ayrıntılı olarak ifade edildiği üzere bazı durumlarda komisyonlara havaleye itiraz hakkı tanınmıştır. Havaleye ilişkin sorunlar esas komisyonun belirlenmesine, nadiren de tali komisyon olarak görüşmeye²¹ yönelik olmaktadır. Özellikle bir komisyonun, başka bir komisyona havale edilmiş bir tasarı veya teklif yahut herhangi bir mesele için düşüncesini belirtmekte yarar görmesi ve o tasarı veya teklifin görüş bildirmek üzere kendisine havale edilmesini istemesi durumunda sorun çıkmaktadır. İctüzük gereği “*Böyle hallerde, ilgili her iki komisyon aynı görüşte iseler, Meclis Başkanı gereğini yerine getirir ve Genel Kurula*

²¹ Avrupa Birliği Uyum Komisyonunun Pasaport Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısının tali olarak kendilerine de havale edilmesine ilişkin talebi için bakınız TBMM *Tutanak Dergisi*, D.22, YY.4, C.102, B:30, 13.12.2005.

bilgi verir.” Ancak “iki komisyon arasında uyumsuzluk çıkarsa, mesele Meclis Başkanı tarafından Genel Kurula sunulur ve görüşme yoluyla halledilir.”

Sorunun Başkan tarafından Genel Kurula sunulması halinde görüşme usulünün nasıl olacağına dair İçtüzükte açık bir hüküm yoktur. Genel hükümlere gidildiğinde ise siyasi parti grupları, hükümet ve şahısları adına iki milletvekiline konuşma hakkı doğmaktadır. Kanaatimce bu sorun gündeme geldiğinde açılacak bir usul tartışması ile ne yapılacağına belirlenmesinde fayda vardır. Uygun olan her iki komisyon temsilcilerinin konuşma yapmaları ve daha sonra itiraz sahibi komisyonun talebinin Genel Kurulun oyuna sunulmasıdır. Burada hükümet, siyasi parti grupları veya şahısları adına konuşma yapılması yerinde olmaz. Çünkü sorun iki komisyon arasında olup İçtüzük Genel Kurulu hakem tayin etmiştir. Genel Kurulun karar verebilmesi için her iki komisyon temsilcisini de dinlemesi gerekir. Komisyon adına komisyon başkanı, yoksa başkanvekili, o da yoksa sözcü konuşabilir.

Uygulamada bu aşamaya gelmeden sorun, komisyonlar arasında çözülmekte ve Genel Kurula bilgi verilmektedir.²²

İçtüzük komisyonlara “başka bir komisyona havale edilmiş bir tasarı veya teklif yahut herhangi bir mesele için düşüncesini belirtmekte yarar görürse, o tasarı veya teklifin kendisine havale edilmesini” isteme hakkı vermiştir. İçtüzükte açık dayanağı olmamasına rağmen uygulamada komisyonlar bu gibi durumlarda esas komisyon olmayı talep etmektedirler. Her iki komisyon arasında görüş birliği olması halinde durum Genel Kurulun bilgisine sunularak esas komisyon değişikliğine gidilmektedir.

8.7. Görüşülmekte Olan Tasarı veya Teklif Hakkında Konuşma

Tasarı ve teklifin müzakerelerinde hükümet, komisyon, siyasi parti grupları ve şahsı adına iki üye söz hakkına sahiptir. Tasarının tümü üzerinde hükümet, komisyon ve gruplar adına konuşma süreleri yirmişer dakika, şahıslar adına onar

²² Esas komisyon değişikliği için bakınız TBMM Tutanak Dergisi, D.22, YY.5, C.157, B:106, 15.5.2007.

dakikadır. Maddeler üzerinde yapılacak konuşmalarda hükümet, komisyon ve gruplar adına konuşma süreleri onar dakika, şahıslar adına beşer dakikadır.

Gruplar ve şahıslar adına yapılacak konuşmalarda söz, istem sırasına göre verilmektedir. Milletvekilleri şahısları adına söz taleplerini tasarı veya teklife ilişkin sıra sayısının (komisyon raporu) dağıtımından itibaren kayda geçirebilmektedirler. Söz taleplerine ilişkin dilekçeler doğrudan milletvekili veya danışmanı/sekreteri tarafından o işin dağıtımı için Genel Evrak ve Arşiv Müdürlüğüne talimat verildikten sonra Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğüne iletilmelidir. Daha önce de bahsedildiği gibi sıra sayılarının dağıtımı basımevinde geldikten birkaç dakika (basımdan kaynaklanan bir hata olup olmadığı kontrol edildikten) sonra yapılmaktadır.

8.8. Değişiklik Önergeleri Hakkında Konuşma

Genel Kurulda konuşabilmenin bir yolu da komisyon veya hükümetin katılmadığı değişiklik önerileri hakkında söz almaktır. Kanun tasarı veya tekliflerinin görüşmeleri sırasında verilen ve hükümetin veya komisyonun katılmadığı öneriler hakkında önergedeki ilk imza sahibi veya onun göstereceği bir başka imza sahibi konuşabilir. Önergede imzası olmayan milletvekili hiçbir şekilde önerge hakkında söz alamaz. Başkanlığa sunulan önergede imzası olmayan bir milletvekili önerge işleme alınmadan önce imza atıp birinci imza sahibinin izniyle konuşma yapabilir.

Konuşma süresi en fazla beş dakikadır. Önerge işleme alındığında önerge sahibi Genel Kurulda yoksa veya konuşma yapmak istemiyorsa önergenin gerekçesi okunur.

8.9. Tasarı veya Teklifin Tümünün Nihai Oylamasından Önce Oyunun Rengini Belirtmek Üzere Konuşma

İçtüzüğün 86 ncı maddesine göre tasarı veya teklif üzerindeki görüşmeler bitip tümünün oylamasına geçilmeden önce milletvekilleri, ne yolda oy kullanacaklarını kürsüden belirtmek isterlerse, Başkan lehte ve aleyhte birer

kişiyeye söz verir. Bu konuşmalar kısa, açık ve gerekçeli yapılıdır. İÇtüzükte “kısa” dışında bir süre belirtilmemesine rağmen güçlü bir teamül olarak bu konuşmalar için beşer dakika süre verilmektedir. Milletvekilleri sıra sayısının dağıtılmasından itibaren oyunun rengini belirtmek üzere söz talep edebilirler. Özellikle kişisel söz taleplerinin yoğun olduğu işlerde sıklıkla bu maddeye atfen söz talep edilmektedir. Bu konuşmaların ardından tasarı veya teklifin tümünün oylaması yapılmaktadır.²³

8.10. Görüşmelerin Devamına Dair Önergenin Kabul Edilmesi Üzerine Konuşma

Genel Kurul gündemindeki işin görüşülmesinin ardından Başkan görüşmelerin tamamlandığını ifade ederek varsa oylamaya yoksa gündemdeki diğer işe geçer. Ancak İÇtüzükte başka bir hüküm yoksa bu noktada görüşmelerin devam etmesine dair bir önerge verilebilir. Önergenin Genel Kurulda işaret oyuyla kabul edilmesi halinde daha önce konuşma hakkı olanlara ikinci defa konuşma hakkı doğar. Bu durumda ilk görüşmedeki süreler esas alınır. Başka bir ifadeyle görüşülen işin niteliğine göre hükümet, komisyon, siyasi parti grupları ve milletvekillerine tekrar söz hakkı doğar. Ancak bu aynı kişilerin konuşacağı anlamına gelmez. Örneğin görüşülen iş bir tasarı veya teklif ise görüşmelere devam önergesinin kabul edilmesinden sonra komisyon, hükümet, siyasi parti grupları ve şahsı adına iki milletvekiline tekrar söz verilir. Sözler önergenin kabulünden sonra alınabilir.

İÇtüzüğün 81 inci maddesine bakıldığında kanun tasarı ve tekliflerinin görüşmelerinden kastın konuşmalar olduğu görülmektedir. Bu durumda tasarı ve tekliflerin görüşmelerine devam önergesi soru-cevap işleminden önce yapılmalıdır. Dolayısıyla tasarı veya tekliflerin görüşmelerine devam önergesinin kabul edilmesi halinde sadece konuşmalar tekrar edilir. Soru-cevap işlemi bir defa yapılır.

²³ Örnek uygulama için bakınız *TBMM Tutanak Dergisi*, D.22, YY.5, C.150, B:76, 15.3.2007, TBMM web sayfası, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil5/bas/b076m.htm> erişim tarihi 9.11.2007.

8.11. Komisyonun Geri Çektiği Maddeye İlişkin Önerge Sahiplerinin Konuşması

İçtüzüğün 82 nci maddesine göre komisyon, Genel Kurul gündeminde bulunan bir kanun tasarısı veya teklifinin bir maddesini önergeleriyle birlikte geri alabilir. Komisyon önergeleri görüştüktan sonra eski metni kabul edebilir veya yeni bir metin hazırlayabilir. Genel Kurul aşamasında ise Komisyon, kabul ettiği metnin önergelerden önce ve açık oyla oylanmasını üye tamsayısının salt çoğunluğuyla isteyebilir. Bu durumda Genel Kurulda, önergelerden önce komisyon metni oylanır. Bu metin kabul edilirse, önergeler reddedilmiş ve madde kabul edilmiş sayılır. Ancak İçtüzük gereği “Açık oylamadan önce, önerge sahiplerinin beşer dakikayı geçmemek üzere konuşma hakları vardır.”

8.12. Kapalı Oturum Önergesi Hakkında Konuşma

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu, Başbakanın veya bir bakanın veya bir siyasî parti grubunun yahut yirmi milletvekilinin yazılı istemi üzerine kapalı oturum yapabilir (İçt. Md. 70). Kapalı oturum önergesi verildikten sonra salonda bulunabilecekler hariç Genel Kurul salonu boşaltılır. Daha sonra kapalı oturumda önergenin gerekçesi dinlenir. Gerekçe Hükümet adına Başbakan veya bir bakan veya siyasî parti grubu sözcüsü veya önergedeki birinci imza sahibi milletvekili yahut onun göstereceği bir diğer imza sahibi milletvekili tarafından açıklanır.

Konuşma sürelerine ilişkin olarak İçtüzükte açık bir hüküm yoktur. Genel hükümlere istinaden önerge sahibi hükümet veya bir siyasi parti grubu ise konuşmaların yirmi dakika, önerge yirmi milletvekili tarafından verilmişse on dakika olduğu söylenebilir. İstem sahibi olarak Hükümet adına başbakan veya herhangi bir bakan, siyasi parti grubu adına da o gruba mensup herhangi bir milletvekili konuşabilir. Önergenin yirmi milletvekili tarafından verilmesi halinde ise ilk imza sahibi veya onun göstereceği bir başka imza sahibi milletvekili konuşabilir.

8.13. Usul Hakkında Konuşma

Genel Kuruldaki görüşmelerin herhangi bir aşamasında,

... görüşmeye yer olup olmaması, Başkanı gündeme veya Türkiye Büyük Millet Meclisinin çalışma usullerine uymaya davet, bir konuyu öne alma veya geriye bırakma gibi usule ait konular, diğer işlerden önce konuşulur. (İçt. Md. 63)

Usul hakkında görüşme açıp açmama konusunda birleşimi yöneten Başkanın takdir yetkisi olup olmadığı zaman zaman tartışmalara neden olmaktadır. İçtüzüğün lafzından anlaşılan usul hakkında görüşme istemi olması halinde başkanın bunun gereğini yerine getirmesidir. Ancak istemin dayanağının olması şarttır. Yoksa İçtüzükte açık hüküm bulunan bir konuda usul tartışması istenilemez. Örneğin birleşimi açarken yoklama yapıp yapmamak tamamen Başkanın takdirinde olup bu konuda usul tartışması istenemez.

Usul tartışması açılabilmesi için Başkanın İçtüzüğe veya yerleşik usullere aykırı hareket ettiği noktasında bir iddia ve dayanak olması gerekir. Yoksa bir milletvekili usul tartışması istedi diye usul tartışması açılmaz. Bir konuda ilk defa uygulama yapılacaksa o konuda da usul tartışması açılabilir. Örneğin Genel Kurulun 4.6.1996 tarihli 57 nci Birleşiminde İçtüzükte yapılan bir değişiklik nedeniyle bakanların birden fazla soruya birlikte cevap vermelerine ilişkin uygulamanın ilk kez yapılacak olması nedeniyle Başkan, ilgili bakanın bu yöndeki istemini ne zaman Başkanlığa iletmesi gerektiği hususunda Genel Kurulun görüşünü almak için bir usul tartışması açmıştır.

Usul hakkında görüşme açılması halinde onar dakikadan fazla sürmemek şartıyla, lehte ve aleyhte en çok ikişer kişiye söz verilir. Başkan usul tartışması açtığını ifade ettikten sonra milletvekilleri lehte ve aleyhte söz talep edebilirler. Söz istem sırasına göre verilir. Yerleşik uygulama iki lehte iki aleyhte dört milletvekiline onar dakikadan toplam kırk dakika söz verilmesidir. Ancak İçtüzük bunu üst limit olarak belirlemiştir. Zaman zaman daha az sayıda milletvekiline veya daha kısa süreyle söz verildiği de olmuştur.²⁴

²⁴ Usul hakkındaki görüşmelerde Meclis Başkanı Köksal Toptan 4 milletvekiline beşer dakika (TBMM Tutanak Dergisi, D.23, YY.3, C.46, B:98, 3.6.2009), Başkanvekili Sadık Yakut 4 milletvekiline ikişer dakika (TBMM Tutanak Dergisi, D.23, YY.4, C.50, B:6, 14.10.2009) söz vermiştir.

Ancak en azından bir milletvekiline lehte ve bir milletvekiline de aleyhte söz verilmesi gerekir. Konuşma sırası genelde önce lehte sonra aleyhte şeklinde olmakla birlikte farklı uygulamalar da olmuştur.

Uygulamada zaman zaman usul hakkında söz alıp doğrudan görüşülmekte olan konu hakkında konuşma yapılmaktadır. Başkanın bu gibi durumlarda müdahale edip konuyu usul tartışması ile sınırlaması gerekir.

8.14. Sataşma Nedeniyle veya Açıklama Hakkını Kullanarak Konuşma

İçtüzüğün 69 uncu maddesine göre,

... şahsına sataşılan veya ileri sürmüş olduğu görüşten farklı bir görüş kendisine atfolunan Hükümet, komisyon, siyasî parti grubu veya milletvekilleri, açıklama yapabilir ve cevap verebilir.

Bu maddeye göre söz talep edilmesi halinde ne sebepten dolayı konuşmak istenildiği açıkça Başkana bildirilmelidir. Söz talep eden milletvekili daha önce konuşan hatibin hangi sözlerinde sataşma olduğunu veya kendi konuşmasındaki hangi sözlerinin çarpıtıldığını açıkça Başkana ifade etmelidir. Sataşma olup olmadığı veya ileri sürmüş olduğu görüşten farklı bir görüş kendisine atfedilip edilmediğini takdir etmek oturumu yöneten Başkanın yetkisindedir. İtiraz olması halinde Genel Kurul bu konuda görüşmesiz ve işaret oyuyla karar verir. Genel hüküm gereği sataşmaya cevap veya açıklama hakkını kullanmak üzere söz alan milletvekilleri konuşmalarını kürsüden yaparlar. Ancak uygulamada zaman zaman yerinden söz verildiği de görülmektedir.

Başkan söz verecekse aynı oturum içerisinde olmak şartıyla istediği zaman söz verebilir. Uygulamada bu yönde yapılan itirazlar sonrasında oturumu yöneten Başkan tutanakları istemekte ve tutanakları inceledikten sonra karar vermektedir. Zaman zaman tutanakların aynı oturuma yetişmemesi halinde İçtüzüğün aksine bir sonraki oturumda söz verilebilmektedir. Maddenin ilk halinde "Açıklama ve cevaplar için, oturumun sonunda söz verilir." ibaresi yer almaktaydı. İçel Milletvekili Turhan Özgüner oturumun başında yapılan bir sataşmaya verilecek cevabı oturumun sonuna ertelemenin milletvekili ve

grupları haksız bir şekilde töhmet altında bırakacağını, dolayısıyla sataşmaya hemen sonrasında cevap verilmesinin doğru olacağını ifade etmiştir. Benzer yöndeki eleştirilerden sonra söz alan Anayasa Komisyonu Başkanı Cevdet Akçalı sataşmalara oturumun sonunda cevap verilmesinin bütün dünya parlamentolarının ortak bir uygulaması olduğunu, sataşma anında verilen cevapların Genel Kurulda gerilimi yükselttiği, oturum sonuna bırakılması halinde tansiyonun düşeceğini ifade etmiştir. Ancak Manisa Milletvekili Kamil Şahinoğlu tarafından verilen önerenin kabul edilmesiyle birlikte açıklama ve cevaplar için söz verme zamanının aynı oturum içinde Başkan tarafından takdir edileceği kararlaştırılmıştır.²⁵

Buradaki en temel sorun “sataşma”nın ne olduğudur. Zaman zaman milletvekilleri konuşmada adlarının geçtiğinden bahisle sataşma olduğunu ileri sürerek dahi söz talep etmektedirler. Eleştiri ile sataşma arasındaki ayrımı iyi belirlemek gerekir. Sataşmanın hakaret, aşağılama, küçük düşürme amaçlı ifadeleri içerdiğini kabul etmek gerekir.

Açıklama hakkının ileri sürmüş olduğu görüşten farklı bir görüşün kendisine atfolunduğu iddiasıyla kullanılması daha kolaydır. Ancak cevap veren milletvekilinin, sözlerinin nasıl çarpıtıldığını açıkça ifade etmesi gerekir.

Sataşma veya açıklama hakkını kullanarak yapılacak konuşmaların süresine ilişkin İçtüzükte açık bir hüküm yoktur. Ancak yerleşik teamüllere göre genellikle üç dakikalık süre verilmektedir.

Sataşmadan dolayı Hükümet, komisyon, siyasî parti grubu veya milletvekilleri söz alabilirler. Genel Kurulda sataşma nedeniyle açıklama hakkını hükümet adına Başbakan veya herhangi bir bakan kullanabilir. Komisyon adına bu hakkı komisyon temsilcisi kullanır. Herhangi bir kanun tasarısı veya teklifinin görüşmeleri sırasında o işi görüşen esas komisyon Genel Kurulda kim tarafından temsil ediliyorsa, o milletvekili açıklama hakkını kullanabilir. Genel Kurulda işi görüşülmeyen bir komisyon için açıklama hakkını Komisyon başkanının kullanması uygun olur. Siyasi partilerde durum biraz karışıktır.

²⁵ TBMM Tutanak Dergisi, D.14, YY.4, C.29, B:13, 4.12.1972.

İçtüzük sadece siyasi parti gruplarını zikretmektedir. Gruplar adına bu hakkı grup başkanı veya grup başkanvekilleri kullanır. Ancak grubu olmayan partilere sataşılması durumunda o parti temsilcisine bu hakkın tanınmamış olması bir eksiklik olup uygulamada grubu olan partilerle olmayanlar arasında bir ayırım yapılmamalıdır. Milletvekili adına başka bir milletvekili sataşma nedeniyle cevap hakkı kullanamaz.

Sataşma ile ilgili önemli bir sorun sataşma nedeniyle söz alıp görüşülen konu üzerinde konuşma yapılmasıdır. Oysa sataşma nedeniyle söz alan milletvekili çok açık bir şekilde kendisine sataşılan konulara cevap vermelidir. Aynı şekilde ileri sürmüş olduğu görüşten farklı bir görüşün kendisine atfolunduğu iddiasıyla söz alındığında da konuşmacı kendi görüşünü açık bir şekilde ortaya koymalı ve konuşmasındaki hangi hususların saptırıldığını ifade etmelidir.

8.15. Hükümet Programının Görüşülmesi Sırasında Konuşma

İçtüzük gereği “Bakanlar Kurulu listesine dair Cumhurbaşkanlığı yazısının Genel Kurulda okunmasından sonra” hükümet programı üzerinde söz almak mümkündür. İstem sözlü veya yazılı olabilir. Karışıklığa meydan vermemek için uygun olan, Bakanlar Kurulu listesine dair Cumhurbaşkanlığı tezkeresi okunmadan önce Genel Kurulu söz konusunda uyararak ve liste okunduktan sonra hemen iletilen sözlü veya yazılı talepleri aynı anda gelmiş kabul ederek aralarında kura çekmektir.

Hükümet programının görüşmelerinde İçtüzüğün 72 nci maddesine göre hükümete, siyasi parti gruplarına ve şahsı adına iki milletvekiline söz verilmektedir. Konuşma süreleri hükümet ve siyasi parti grupları için yirmişer dakika, şahsı adına konuşan milletvekilleri için onar dakikadır (İçt. Md. 60). Konuşma sürelerine ilişkin Danışma Kurulu önerisi genellikle,

... hükümet ve siyasî parti grupları adına yapılacak konuşmaların altmışar dakika (bu süre birden fazla konuşmacı tarafından kullanılabilir) kişisel konuşmaların onar dakika olması, görüşmelerin tamamlanmasına kadar çalışma süresinin uzatılması,

şeklinde olmaktadır.²⁶

8.16. Güven İsteminin Görüşülmesi Sırasında Konuşma

Anayasa ve İçtüzük gereği Başbakan gerekli görürse Bakanlar Kurulunda görüştükten sonra TBMM'den güven isteminde bulunabilir. Bu istem üzerine Danışma Kurulu derhal, güven isteminin görüşüleceği günü ve özel gündemi Genel Kurula teklif eder.

Güven istemi üzerindeki görüşmelerde genel hükümler uygulanır. Başka bir ifadeyle İçtüzüğün 72 nci maddesine göre hükümete, siyasi parti gruplarına ve şahsı adına iki milletvekiline söz verilmektedir. Konuşma süreleri hükümet ve siyasi parti grupları için yirmişer dakika, şahsı adına konuşan milletvekilleri için onar dakikadır (İçt. Md. 60).

8.17. “Son Söz Milletvekilinindir” Kuralı Gereği Konuşma

İçtüzüğün 60 ıncı maddesine göre Genel Kuruldaki müzakerelerde “*Son söz milletvekilinindir.*” Ancak Anayasa ve İçtüzükte açıkça özel bir görüşme yöntemi belirlenmiş işlerde bu kural uygulanmaz. Bu kuralın işletilebilmesi için Hükümet veya Komisyonun şahısları adına yapılan konuşmalardan sonra söz talep etmesi gerekir. Örneğin bir işin görüşülmesinde önce Hükümet, ardından Komisyon, sonra gruplar ve en son da şahsı adına iki üyeye söz verilmişse zaten “*Son söz milletvekilinindir*” kuralı işletilmiş olur. Ancak şahısları

²⁶ 22 nci dönem için bakınız *TBMM Tutanak Dergisi*, D.2, YY.1, C.1, B:3, 23.11.2002. 23 üncü dönemde süreler hükümet ve siyasi parti grupları için 40 ar dakika (bu süreler iki konuşmacı tarafından kullanılabilir), kişisel konuşmalar için 10 ar dakika olarak belirlenmiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, D.23, YY.1, C.1, B:8, 31.8.2007, TBMM web sayfası, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil1/bas/b008m.htm> erişim tarihi 9.11.2007).

adına yapılan konuşmaların ardından Hükümet veya komisyon temsilcisi konuşursa bir milletvekiline daha şahsı adına konuşma hakkı doğar. Uygulamada şahsı adına yapılan konuşmalar genellikle muhalefet partilerine mensup milletvekilleri tarafından kullanıldığı için hükümet, ya şahsı adına yapılacak konuşmalardan önce veya şahsı adına yapılan birinci konuşmadan sonra söz almaktadır. Böylece hükümetin ardından şahsı adına söz talep eden ikinci milletvekili konuşmakta ve kural işlemiş olmaktadır. Ancak zaman zaman üçüncü milletvekiline konuşma hakkı verebilmek için Hükümet veya Komisyon temsilcisinin şahsı adına ikinci konuşmacıdan sonra söz aldığı da olmaktadır.²⁷

8.18. Yerinden Pek Kısa Söz Talebiyle Konuşma

Genel Kuruldaki görüşmelerin herhangi bir aşamasında İktüzüğün 60 nci maddesine göre pek kısa bir sözü olduğunu belirten üyeye Başkan, yerinden konuşma izni verebilir. Bu madde söz verme konusunda “joker” maddedir. Örneğin genel görüşme önergelerinin öngörüşmeleri sırasında sırasıyla Hükümete, siyasi parti gruplarına ve önergedeki birinci imza sahibine veya onun göstereceği bir diğer imza sahibine söz verilmektedir. Grubu olmayan bir siyasi partinin milletvekili genel başkanına veya bir temsilcisine bu maddeye göre yerinden pek kısa söz verilebilir. Örneğin 22 nci dönemde Doğru Yol Partisi Genel Başkanı ve Elazığ Milletvekili Mehmet Açar’a zaman zaman yerinden pek kısa söz verildiği olmuştur.²⁸

Yerinden verilecek sözlerin “pek kısa” olması gerekir. İktüzükte açıkça ifade edilen en kısa sürenin beş dakika olduğu dikkate alınırsa pek kısa sürenin daha az, yani iki veya üç dakika olması gerekir.

²⁷ 60 nci hükümetin programı üzerinde yapılan görüşmelerde hükümet adına Başbakan Recep Tayyip Erdoğan şahsı adına söz alan ikinci milletvekilinden sonra konuşunca şahsı adına söz alan üçüncü milletvekiline de son “söz milletvekilinindir kuralı gereği” konuşma hakkı doğmuştur (TBMM Tutanak Dergisi, D.23, YY.1, C.1, B:9, 3.9.2007, TBMM web sayfası, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil1/bas/b009m.htm> erişim tarihi 9.11.2007).

²⁸ Örneğin başbakan ve iki bakan hakkında verilen gensoru önergesinin görüşmelerinde İktüzüğün 60 nci maddesine göre Mehmet Açar’a söz verilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, D.22, YY.4, C.96, B:11, 25.10.2005)

Uygulamaya bakıldığında zaman zaman çok farklı konularda bu maddeye istinaden pek çok milletvekiline söz verildiği görülmektedir.²⁹ Oysa maddenin amacı o anda görüşülen konuda söz hakkı olmayan bir milletvekiline çok kısa olarak katkı yapma imkânı verilmesidir.

8.19. Sözlü Sorulara İlişkin Konuşma

Sözlü soruların görüşülmesi sırasında soru sahibinin iki durumda konuşma hakkı vardır. Bunlardan birincisi Hükümet adına verilen cevabın ardından yerinden, konu ile ilgili çok kısa ek bir açıklama istemesidir. Bu konuşmanın süresi iki veya üç dakika olup yerinden yapılmaktadır. Sözlü soruların cevaplandırılması sırasında söz isteyen soru sahipleri elektronik cihaza girmek suretiyle bu taleplerini başkana iletirler. Oturumu yöneten başkan soru sahiplerine sırasıyla yerinden ek açıklama istemeleri için söz verir. Soru sahibinin ek açıklama talebinden sonra bakanın yapacağı açıklama ile sözlü sorunun görüşmesi sona erer. O günkü birleşimde sorusu işleme alınmayan milletvekili yerinden söz talep edemez. Bir milletvekilinin birden fazla sorusu cevaplandırılmış ise her bir soru için ayrı bir süre verilmesi gerekir.

Sözlü sorulara ilişkin ikinci konuşma yolu ise üç birleşim içerisinde cevaplandırılmadığı için sözlü sorusu yazılı soruya çevrilecek olan milletvekilinin istemi halinde kendisine beş dakikayı geçmemek üzere söz verilmesidir. Bu söz, soru önergesinin üçüncü defa cevaplandırılmadığı birleşimde verilir. İçtüzükte bu konuşmanın yerinden yapılacağına dair bir hüküm olmadığından genel hüküm gereği konuşma kürsüden yapılır.

²⁹ Örneğin Genel Kurulun 4.6.2009 tarihli 99 uncu Birleşiminde Dünya Çevre Günü münasebetiyle İçtüzüğün 60 ncı maddesine göre yerinden 18 milletvekiline pek kısa söz verilmiştir. *TBMM Tutanak Dergisi*, D.23, YY.3, C.46, B:99, 4.6.2009.

8.20. Genel Görüşme Önergesinin Öngörüşmelerinde ve Görüşmelerinde Konuşma

İçtüzüğün 102 ve 103 üncü maddeleri genel görüşme önergesinin öngörüşmelerini ve görüşmelerini düzenlemiştir. Genel görüşme açılıp açılmaması hususunda yapılan öngörüşmelerde sırasıyla hükümet, siyasî parti grupları ve istemde bulunan milletvekillerinden birinci imza sahibi veya onun göstereceği bir diğer imza sahibi konuşma hakkına sahiptir. Konuşma süreleri Hükümet ve gruplar için yirmişer dakika, önerge sahipleri için onar dakikadır.³⁰

Aynı konuda verilmiş birden fazla genel görüşme önergesinin birleştirilerek görüşülmesi halinde önerge sahiplerinden her birine ayrı ayrı söz verilir.³¹ Grup Başkanı veya grup başkanvekillerinden birisi veya birkaçının imzasıyla verilmiş olan genel görüşme önergelerin görüşmelerinde o parti grubuna mensup herhangi bir milletvekili önerge sahibi olarak konuşabilir. Aynı şekilde genel görüşme önergesi hükümet adına verilmişse öngörüşmelerde ve görüşmelerde Başbakan veya herhangi bir bakan konuşma yapabilir.

Genel görüşme açılması kabul edildiği takdirde genel görüşme önergesinin görüşmelerinde sırasıyla hükümete, siyasi parti gruplarına ve önergedeki birinci imza sahibine veya onun göstereceği bir diğer imza sahibine söz verilir (İçt. Md. 103). Konuşma süreleri Hükümet ve gruplar için yirmişer, önerge sahibi veya sahipleri için onar dakikadır (İçt. Md.60).³²

Genel görüşme önergesinin öngörüşmeleri veya görüşmeleri sırasında konuşma süreleri Danışma Kurulu veya bir siyasi parti grubunun önerisi üzerine Genel Kurul tarafından arttırılabilir.³³

³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, D.23, YY.4, C.53, B:15, 10.11.2009

³¹ TBMM Tutanak Dergisi, D.22, YY.3, C.68, B:32, 14.12.2004.

³² TBMM Tutanak Dergisi, D.23, YY.4, C.53, B:18, 13.11.2009

³³ TBMM Tutanak Dergisi, D.23, YY.4, C.52, B:17, 12.11.2009.

8.21. Meclis Araştırması Önergesinin ve Komisyon Raporunun Görüşülmesinde Konuşma

Meclis araştırması açılmasına ilişkin önerenin görüşmeleri sırasında sırasıyla Hükümete, siyasi parti gruplarına ve önergedeki birinci imza sahibine veya onun göstereceği bir diğer imza sahibine söz verilir. Konuşma süreleri Hükümet ve gruplar için yirmişer, önerge sahibi veya sahipleri için onar dakikadır. (Md. 104, 102, 60) Aynı konuda verilmiş birden fazla Meclis araştırması önergesinin birleştirilerek görüşülmesi halinde önerge sahiplerinden her birine ayrı ayrı söz verilir.³⁴ Grup Başkanı veya grup başkanvekillerinden birisi veya birkaçının imzasıyla verilmiş olan Meclis araştırması önergelerinin görüşmelerinde o parti grubuna mensup herhangi bir milletvekili önerge sahibi olarak konuşabilir.

Komisyon raporunun görüşmelerinde siyasî parti grupları adına birer, şahısları adına iki milletvekiline söz verilir. Ayrıca, istemleri halinde, Komisyon ve Hükümete de söz verilir. Konuşma süreleri Komisyon, Hükümet ve siyasî parti grupları için yirmişer dakika, önerge sahipleri ve şahıslar için onar dakikadır. Rapor üzerinde milletvekilleri adına söz talepleri raporun özel gündem olarak görüşüleceği günü belirten Danışma Kurulu veya siyasi parti grubu önerisinin Genel Kuruluda kabul edildiği andan itibaren alınmaktadır.

8.22. Meclis Soruşturması Önergesinin ve Komisyon Raporunun Görüşülmesinde Konuşma

Meclis soruşturması açılmasına ilişkin önerenin görüşmelerinde önergedeki ilk imza sahibi veya onun göstereceği bir diğer imza sahibi milletvekili, şahısları adına üç milletvekili ve hakkında soruşturma açılması istenen Başbakan veya bakan konuşabilir. Konuşma süreleri her biri için onar dakikadır.

Raporun görüşmesinde ise komisyon temsilcisinin yirmi dakika, şahısları adına altı milletvekilinin de onar dakika konuşma hakkı vardır. Ayrıca o

³⁴ Örnek uygulama için bakınız *TBMM Tutanak Dergisi*, D.22, YY.4, C.111, B:63; 15.2.2006; *TBMM Tutanak Dergisi*, D.22, YY.5, C.146, B:62, 13.2.2007, TBMM web sayfası, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil5/bas/b062m.htm> erişim tarihi 9.11.2007.

sırada görevde bulunsun veya bulunmasın hakkında soruşturma açılması istenen Başbakan veya bakana da konuşma süresi sınırlandırılmaksızın söz verilir.

Anayasa ve İçtüzük gereği Başbakan veya bakanlar hakkında Meclis soruşturması açılıp açılmaması hakkında yapılacak görüşmelerin günü, önerge- nin verililişinden itibaren bir ay içinde görüşülüp karara bağlanacak şekilde, bir özel gündem halinde Danışma Kurulunun teklifi üzerine Genel Kurulca tespit edilir. Milletvekilleri, Danışma Kurulu veya siyasi parti gruplarının Meclis soruşturması önergesi üzerindeki görüşmelerin tarihine ilişkin önerisinin Genel Kurulda kabul edildiği andan itibaren söz talebinde bulunabilirler. Meclis soruşturması komisyonu raporu üzerinde de aynı şekilde raporun görüşülme gününe ilişkin Danışma Kurulu veya siyasi parti grubu önerisinin Genel Kurulda kabul edildiği andan itibaren milletvekilleri tarafından söz talebinde bulunulabilir.

8.23. Olağanüstü Hal veya Sıkıyönetim Kararlarının Görüşülmesi

Olağanüstü hal ile sıkıyönetim ilanı veya sürelerinin uzatılmasına ilişkin kararlar Başbakanlık tezkeresiyle Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Tezkerede öngörülen sürenin uzatılması veya kısaltılması hakkında siyasî parti grupları veya en az yirmi milletvekilinin imzası ile görüşme sırasında önerge verilmesi halinde oylamadan önce önerge sahibi beş dakikayı geçmemek üzere söz alabilir.

Tezkerelerin görüşmesinde İçtüzüğün 72 nci maddesine göre siyasi parti gruplarına, hükümete ve şahsı adına iki milletvekiline söz verilir. Konuşma süreleri, gruplar ve hükümet için yirmişer dakika, şahsı adına ise onar dakikadır.³⁵ Söz talepleri konuya ilişkin Başbakanlık tezkeresinin görüşme gününün belli olması, bir başka ifadeyle tezkerenin yer aldığı Genel Kurul gündeminin bastırılıp dağıtılmasından sonra alınmaktadır.

³⁵ Örnek uygulamalar için bakınız TBMM *Tutanak Dergisi*, D.21, YY.4, C.76, B:26, 27.11.2001, s.223; TBMM *Tutanak Dergisi*, D.21, YY.1, C.6, B:32, 13.7.1999.

8.24. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine İlişkin Tezkere Hakkında Konuşma

Asker gönderme tezkereleri gündemin Başkanlığın Genel Kurula Sunuşları kısmında okutulurken Genel Kurulun bilgisine sunulmakta ve sonra da İçtüzüğün 72 nci maddesine göre üzerinde görüşme açılmaktadır. Görüşmelerde gruplara, hükümete ve şahsı adına iki milletvekiline söz verilmektedir. Konuşma süreleri gruplar ve hükümet için yirmişer dakika, şahıslar için onar dakikadır.

Söz taleplerine ilişkin iki farklı durum söz konusudur. Normalde talepler konuya ilişkin Başbakanlık tezkeresinin yer aldığı Genel Kurul gündeminin bastırılıp dağıtılmasından sonra alınmaktadır. Ancak bazen bir önceki birleşim kapatılırken bir sonraki birleşimde Başbakanlık tezkeresinin görüşüleceği açıklanmaktadır. Bu durumda tezkerenin görüşme günü belli edildiğinden o günkü birleşim kapatıldığı andan itibaren milletvekilleri söz talebinde bulunabilirler.³⁶

8.25. Dokunulmazlığın Kaldırılması veya Üyelik Sifatının Düşmesi İstemi Üzerine Konuşma

Milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasına veya milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görevi sürdürmesi veya devamsızlık nedeniyle üyelik sıfatının düşmesine ilişkin görüşmeler esas itibarıyla Anayasa ve Adalet Komisyonları üyelerinden kurulu Karma Komisyon raporunun görüşülmesinden ibarettir. Önceki uygulamalara bakıldığında görüşmelerde komisyona, şahsı adına iki milletvekiline ve son olarak da dokunulmazlığının kaldırılması istenilen milletvekiline söz verilmektedir. Dokunulmazlığının kaldırılması veya üyeliğinin düşmesi istenen milletvekili isterse Genel Kurulda kendini savunur veya bir üyeye savundurur.

³⁶ Örneğin Genel Kurulun 28.1.20010 tarihli 54 üncü Birleşimi kapatılırken 2.2.2010 tarihli bir sonraki Birleşimde "Türk Silahlı Kuvvetleri deniz unsurlarının Aden Körfezi, Somali kara suları ve açıkları, Arap Denizi ve mücavir bölgelerde görevlendirilmesi için Hükümete verilen izin süresinin Anayasa'nın 92 nci maddesi uyarınca bir yıl uzatılmasına dair Başbakanlık tezkeresi" nin görüşüleceği ilan edilmiştir. Bu durumda 2.2.2010 tarihli Genel Kurul gündeminin bastırılıp dağıtılmasını beklemeden 28.1.2010 tarihli Birleşim kapatıldığı andan itibaren tezkere için söz talebinde bulunulabilir.

Konuşma süreleri şahıslar için onar dakika, komisyon için yirmi dakikadır. İttüzkte dokunulmazlığının kaldırılması istenilen milletvekilinin konuşma süresine ilişkin bir hüküm olmayıp uygulamada sınırsız süre verilmektedir.³⁷

Şahısları adına konuşacak milletvekilleri karma komisyon raporunun bastırılıp dağıtılmasından sonra söz talep edebilirler.

8.26. Uyarma Cezası Alan, Kınama veya Geçici Olarak Meclisten Çıkarma Cezası Teklif Edilen Milletvekilinin Kendini Savunması

Uyarma cezası alan milletvekili kendisini savunmak için söz isterse, bu üyeye oturumun veya birleşimin sonunda söz verilir. Başkan, gerekirse, daha önce söz verebilir. Uyarma cezasında ceza verildikten sonra savunma yapılmakta ve Başkanın açıklamayı yeterli görmesi halinde ceza Başkan tarafından kaldırılmaktadır.³⁸

Aynı şekilde kınama ve geçici olarak Meclisten çıkarma cezasına uğratılması teklif edilen milletvekilinin savunmasını yapmak yahut bunu bir arkadaşına yaptırmak hakkıdır. Uyardan farklı olarak burada savunma konuşması ceza verilmeden önce yapılmaktadır.

Savunma konuşmaları için İttüzkte bir süre belirtilmemiş olup takdir Başkana aittir.

Sonuç

Türkiye Büyük Millet Meclisinin çalışma usul ve esasları Anayasa, İttüzük ve kanunlarla düzenlenmiştir. Genel Kurulda söz alarak konuşmaya

³⁷ Elazığ Milletvekili Mehmet Ağar ile Şanlıurfa Milletvekili Sedat Edip Bucak'ın dokunulmazlıklarının kaldırılmasına ilişkin Genel Kurul görüşmeleri için bakınız, TBMM Tutanak Dergisi, D.20, YY.3, C.38, B:27, 11.12.1997.

³⁸ Örneğin Genel Kurulun 23.12.1994 tarihli 61 inci Birleşiminde Bursa Milletvekili Turhan Tayan'a verilen uyarma cezası, savunmasını yaptıktan sonra Başkan tarafından kaldırılmıştır. TBMM Tutanak Dergisi, D.19, YY.4, C.76, B:61, 23.12.1994, s.803.

ilişkin hükümler İçtüzükte ayrıntılı olarak yer almaktadır. Bu kurallar dışında söz alma veya başkanın söz vermesi mümkün değildir.

Genel Kurulda yapılan konuşmalar incelendiğinde en önemli sorunun konudan sapma olduğu görülecektir. İçtüzük gereği söz alan her milletvekili görüşülen konuya bağlı kalmalı ve o konu üzerindeki görüşlerini açıklamalıdır. Başkan konuya davet için konuşmacının sözünü kesebilir. İki defa yapılan davete rağmen konuya gelmeyen milletvekilinin aynı birleşimde o konu hakkında konuşmaktan menedilmesini Başkan Genel Kurula teklif edebilir. Uygulamada zaman zaman konuşmacıların görüşülmekte olan konudan ayrılıp başka konularda görüş beyan ettikleri ve Genel Kurulda yaşanan gerginliklerin birçoğunun da bundan kaynaklandığı görülmektedir. Konuşmaların İçtüzüğe uygun olması için hem milletvekillerine, hem de birleşimi yöneten başkanlara göreve düşmektedir. Milletvekilleri konuşmalarında görüşülen konuya bağlı kalmalıdır. Başkanvekilleri zaman zaman hatipleri konuya davet etmekte ancak İçtüzüğün öngördüğü yaptırımı uygulamamaktadırlar. Başkanvekillerinin biraz daha kararlı olmaları halinde yaptırıma gerek kalmadan sorunun çözüleceği kanaatindeyim.

Belli bir konu veya önerge üzerinde araştırma yapıldığında müracaat edilecek en önemli kaynaklardan birisi Genel Kurul tutanaklarıdır. Örneğin bir maddenin gerekçesinde yeterli açıklama bulunamadığında o madde ile neyin amaçlandığını anlayabilmek için Genel Kurul görüşmelerinin tutanaklarına müracaat edilmektedir. Bu nedenle de görüşülen konudan sapmamakta fayda vardır.

Konuşma sürelerine ilişkin olarak çok fazla sorun yaşanmamaktadır. Süresi biten milletvekiline konuşmasını tamamlaması için bir dakika ek süre verilmesi ve sürenin bir daha uzatılmaması güçlü bir teamül haline gelmiştir. Ancak konuşma süresi ne olursa olsun bir dakika ek süre verilmesi bir orantısızlığa neden olmaktadır. Şöyle ki bir dakikalık ek süre yirmi dakikalık bir konuşmaya yüzde beşlik bir ilave konuşma hakkı sağlarken beş dakikalık bir konuşmaya yüzde yirmilik bir artış sağlamaktadır. İçtüzükteki sürelerin esas alınması ve konuşma sürelerinin uzatılmaması bu eşitsizliği giderecektir.

Milletvekillerinin şahısları adına söz taleplerine ilişkin bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Yukarıda da izah edildiği gibi örneğin kanun tasarı veya tekliflerine ilişkin söz talepleri, o işle ilgili esas komisyon raporunun matbaadan Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğüne gelip dağıtımını için Genel Evrak ve Arşiv Müdürlüğüne talimat verilmesinden sonra kabul edilmektedir. Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü tarafından telefonla basılı sıra sayısının dağıtılması talimatı verildiği andan itibaren söz talepleri kaydedilmektedir. Burada sorun bazen bazı siyasi parti gruplarının, bazen de grubu olmayan veya bağımsız milletvekillerinin sıra sayısının dağıtıldığından zamanında haberdar olamamaları ve ilk iki sırada söz alamamalarıdır. Şahısları adına iki milletvekilinin konuşma hakkı olduğundan ilk iki sırada söz kaydı yaptırmak önemlidir. Aksi takdirde Genel Kurulda şahsı adına konuşma imkânı yoktur. Bu durum zaman zaman ciddi sorunlara yol açmakta ve bazen de TBMM çalışanları töhmet altında kalmaktadır. O nedenle teknoloji odaklı bir çözüm yerinde olacaktır. Şahıslar adına söz taleplerinin internet üzerinden alınması uygun bir çözüm olabilir. İkiye bölünmüş bilgisayar ekranının sol tarafından basım için matbaaya gönderilmiş komisyon raporları, sağ tarafta ise basılıp dağıtılmış ve söz talebi yapılabilecek komisyon raporları yer alacaktır. Böylelikle milletvekilleri öncelikle hangi işlerin basım aşamasında olduğunu rahatlıkla takip edebileceklerdir. Rapor matbaadan Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğüne geldiğinde milletvekillerine e-posta gönderilebilir veya cep telefonlarına mesaj atılabilir. Mesaj gönderildikten örneğin on dakika sonra elektronik ortamda söz kaydına imkân verilebilir. Örneğin komisyon raporu Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğüne ulaştığında teknik incelemenin ardından aynı anda bütün milletvekillerine on dakika sonra veya saat belli edilerek internet üzerinden söz kaydı yapabilecekleri bildirilecektir. Belirlenen saat geldiğinde ise ekranın solunda basımevinde gözükten rapor sağ tarafa alınacak ve üzerine tıklanıp söz kaydı yapılabilecektir.

Yapılacak bir İçtüzük değişikliği ile şahsı adına konuşmaların yeniden düzenlenmesi gerekir. Ciddi bir grup disiplininin olduğu TBMM'de milletvekillerinin başta kanun teklifi ve soru önergesi olmak üzere birçok yasama işlemlerinin öncelikle mensup olduğu siyasi parti grubunun denetimine tabi

olduğu dikkate alınırsa siyasi parti grubu üyesi bir milletvekilinin şahsı adına konuşmasının pek de bir anlam ifade etmediği görülecektir. O nedenle şahsı adına söz talepleri kaldırılıp bağımsız veya grubu olmayan milletvekillerine konuşma hakkı verilebilir.

“Söz uçar yazı kalır.” atasözünün belki de en geçerli olduğu yer TBMM Genel Kuruludur. Çünkü milletvekilleri tarafından söylenen her söz—gerek konuşmalar, gerekse yerinden yapılan müdahaleler—kelimesi kelimesine tutanaklara geçmektedir. Zannedildiğinin aksine konuşulan bir sözün tutanaktan çıkartılması veya düzeltilmesi mümkün değildir. Zaman zaman hatibin yeniden söz alıp önceki konuşmasındaki ifadeleri düzeltmesi, yapılmış olan konuşmanın tutanaklarda düzeltilmesi anlamına gelmiyor. Tutanaklarda yapılan tek işlem ilk konuşmanın altında bir dipnot konulması ve bu konuşmanın daha sonra başka bir konuşmayla düzeltildiğinin ifade edilmesidir. Dolayısıyla fikirler hür bir şekilde açıklanırken bunların aynen kayda geçtiği, parlamento hukuku alanında çalışan birçok araştırmacı tarafından akademik çalışmalara konu edildiği bilinmelidir.

Milletvekilleri için hazırlanan bir el kitabında başarılı bir parlamenter olmak için her konuda konuşmanın iyi bir yöntem olmadığı ve her vesileyle kürsüye çıkmanın milletvekilinin etkinliğini azaltacağı ifade edilmektedir. Uzun bir konuşma mutlaka iyi bir konuşma değildir. Süreden ziyade konuşmanın milletvekilleri ve izleyenler üzerinde bıraktığı etki önemlidir. İyi bir konuşma bütün taraflarca dikkatle izlenen ve hakaret içermeyen konuşmadır.³⁹

Kaynakça

Bakırcı, Fahri, *TBMM'nin Çalışma Yöntemi*, Ankara, İmge, 2000.

Blackburn, Robert and Kennon, Andres., *Parliament: Functions, Practice and Procedures*, London, 2003.

³⁹ John K. Johnson & Robert T. Nakamura, *Orientation Handbook for Members of Parliament*, (The World Bank Institute, 2006), <http://siteresources.worldbank.org/PSGLP/Resources/HandbookforMembersofParliaments.pdf>.

- Bozkurt, Rauf ve İba, Şeref, *100 Soruda Parlamento*, Ankara, Nobel, 2004.
- Gözler, Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Kitapevi Yayınları, 2000.
- İzgi, Ömer ve Gören, Zafer, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu*, Ankara, TBMM Basımevi, 2002.
- John K. Johnson & Robert T. Nakamura, *Orientation Handbook for Members of Parliament*, (The World Bank Institute, 2006),
<http://siteresources.worldbank.org/PSGLP/Resources/HandbookforMembersofParlaiments.pdf>.
- Neziroğlu, İrfan, *Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları*, Ankara, Seçkin, 2008.
- Özbudun, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, 8.baskı, Ankara, Yetkin, 2005.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 4, Toplantı 3, Cilt 20, B:133, 15.09.1976,
- TBMM Tutanak Dergisi, D.23, YY.3, C.42, B:69, 31.3.2009; D.17, YY.1, C.1, B:34, 21.2.1984; D.21, YY.3, C.49, B:29, 12.12.2000; D.14, YY.4, C.29, B:13, 4.12.1972; D.22, YY.3, C.89, B:117, 24.6.2005; D.22, YY.1, C.1, B:3, 23.11.2002; D.23, YY.1, C.1, B:8, 31.8.2007; D.14, YY.4, C.29, B:13, 4.12.1972; D.22, YY.4, C.94, B:3, 5.10.2005; D.22, YY.5, C.132, B:8, 17.10.2006; D.14, YY.4, C.29, B:13, 4.12.1972; D.23, YY.4, C.3, B:64, 16.2.2006; D.21, YY.1, C.12, B:59, 27.8.1999; D.21, YY.1, C.12, B:59, 27.8.1999; D.20, YY.4, C.71, B:64, 16.2.2006; D.22, YY.4, C.102, B:30, 13.12.2005; D.22, YY.5, C.157, B:106, 15.5.2007; D.22, YY.5, C.150, B:76, 15.3.2007; D.23, YY.3, C.46, B:98, 3.6.2009; D.23, YY.4, C.50, B:6, 14.10.2009; D.14, YY.4, C.29, B:13, 4.12.1972; D.2, YY.1, C.1, B:3, 23.11.2002; D.23, YY.1, C.1, B:8, 31.8.2007; D.23, YY.1, C.1, B:9, 3.9.2007; D.22, YY.4, C.96, B:11, 25.10.2005; D.23, YY.3, C.46, B:99, 4.6.2009; D.23, YY.4, C.53, B:15, 10.11.2009; D.22, YY.3, C.68, B:32, 14.12.2004; D.23, YY.4, C.53, B:18, 13.11.2009; D.23, YY.4, C.52, B:17, 12.11.2009; D.22, YY.4, C.111, B:63; 15.2.2006; D.22, YY.5, C.146, B:62, 13.2.2007; D.21, YY.4, C.76, B:26, 27.11.2001; D.21, YY.1, C.6, B:32, 13.7.1999; D.20, YY.3, C.38, B:27, 11.12.1997; D.19, YY.4, C.76, B:61, 23.12.1994.